

УДК 339.54(09)(477)

**МАТЕРІАЛЬНО-СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ МИТНИХ
УСТАНОВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В 60-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р.
(НА МАТЕРІАЛАХ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ)****Г. В. Поташнікова****(Центр підвищення кваліфікації, перепідготовки працівників
та кінології Держмитслужби України, м. Хмельницький)**

Розглядаються основні аспекти щодо матеріально-соціального забезпечення працівників митних установ Російської імперії, що функціонували на території Правобережної України у 60-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р.

Рассматриваются основные аспекты относительно материально-социального обеспечения работников таможенных учреждений Российской империи, которые функционировали на территории Правобережной Украины в 60-е гг. ХІХ в. – 1914 г.

The article considers main aspects concerning material and social supply of the employees of the customs authorities of the Russian Empire which functioned on the territory of the Right-Bank Ukraine in the 60-ies of the ХІХ-th century – 1914.

Ключові слова. Працівники митних установ, матеріально-соціальне забезпечення, Правобережна Україна, утримання, винагорода, формений одяг.

Вступ. Питання запобігання корупційним правопорушенням – одне з найактуальніших, що намагається вирішити сучасна Українська держава взагалі й митна служба зокрема. Його важливість зумовлюється тим, що корупція провокує й поглиблює суспільні кризові явища, підриває імідж митної служби в суспільстві. Тому реформування структури Державної митної служби України (Служба) відбувається з метою запобігання корупційним правопорушенням. Одним із заходів цього є гідне матеріально-соціальне забезпечення митників.

Отже, виникає особлива потреба детального дослідження даного аспекту, оскільки набутий у попередні роки досвід може стати ключем до побудови антикорупційного механізму на сучасному етапі.

Окремі аспекти соціального забезпечення працівників митних установ Російської імперії, які функціонували на території сучасної України в 60-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р., відображено в працях таких дослідників, як О. Головка¹, Ю. Кисловський², А. Павлов³, М. Полюляк⁴, В. Чорний⁵ та інші⁶, а також у колективній монографії за редакцією П. Пашка та В. Ченцова⁷.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз матеріально-соціального забезпечення працівників митних установ Російської імперії, які функціонували на Правобережній Україні у 60-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р. Хронологічні межі дослідження охоплюють

© Г. В. Поташнікова, 2013

¹ Головка О. М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). – Харків, 2005.

² Кисловський Ю. Г. История таможи Государства Российского 907–1995. – М. : Автор, 1995.

³ Павлов А. П., Гальський К. Є. Торговельна і митна справа в Києві у ІХ–ХІХ ст. – К. : ЛАТ&К, 2008.

⁴ Полюляк М. Організаційна структура управління митною справою на Правобережній Україні в ХІХ ст. // Вісник Академії митної служби України. – 2002. – № 2. – С. 145–147 ; *його ж.* Особливості розвитку митної справи на Поділлі наприкінці ХVІІІ – протягом ХІХ ст. (історичний аспект) // Вісник Академії митної служби України. – 1999. – № 2. – С. 75–79.

⁵ Чорний В. Україна і митна справа. – К. : КВІЦ, 2000.

⁶ Нариси з історії митної справи та митного законодавства України-Руси / Дідусенко П. М., Мавродій П. М. та ін. – К. : Софія-А, 2005 ; Єсюнін С. Історія прикордонних та митних установ Хмельниччини // Літопис Хмельниччини : краєзнав. зб. – Хмельницький, 2001. – С. 39–47 ; Марков Л. Н. Очерки по истории таможенной службы. – Иркутск, 1987 ; Морозов О. Історія митної справи та митної політики в Україні (V ст. до н. е. – 1991 р.). – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2005.

⁷ Історія митної справи в Україні / [К. М. Колесников, О. М. Морозов, Г. М. Виноградов та ін.] ; за ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова. – К. : Знання, 2006.

період з 60-х рр. XIX ст. – відправної точки проведення економічних реформ та реформування структури митного відомства Російської імперії до 1914 р. – початку Першої світової війни, коли митні операції на західному кордоні були майже припинені.

Результати дослідження. Усіх працівників митних установ, відповідно до правового статусу, умовно можна поділити на штатних і вільнонайманих. До штатних належали керівники митної установи і канцелярські чиновники. Одночасно з просуванням кар'єрною драбиною та відповідно до вислуги років вони отримували звання губерньського секретаря, колезького секретаря, титулярного радника, колезького асесора, чини надвірного радника, колезького радника, статського радника, дійсного статського радника¹. Штатні митні доглядачі становили окрему категорію працівників, які відрізнялися за своїми правами та обов'язками від попередніх. За вільним наймом приймалися писарі, доглядачі, сторожі та веслувальники².

Що ж стосується соціального забезпечення, то митники – штатні службовці – мали звання й жили набагато краще, ніж доглядачі і вільнонаймані³. Розміри утримання чиновників митного відомства (зарплата, столові та квартирні) з 1870 р. визначалися особливим розкладом та особливими узаконеннями. Так, член Волочиської митниці надвірний радник Іордань щомісяця отримував тільки столових – 73 руб. 50 коп., квартирних – 118 руб. 33 коп., всього 191 руб. 83 коп., за рік набігало 882 руб. столових і 355 руб. квартирних⁴. (Столові платили кожного місяця, а квартирні Іордань отримав за три місяці). Митним чиновникам також установлювались оклади відповідно до звання. Так, щорічно колезький регістратор отримував 67 руб. 50 коп., губерньський секретар – 112 руб. 50 коп., колезький секретар – 135 руб., колезький асесор – 135 руб., надвірний радник – 180 руб.⁵ Доглядачі ж столових та квартирних не мали, їм виплачувалася лише зарплата. Так, доглядачі, які мали вищі оклади, отримували 300 руб. на рік (25 руб. щомісяця), середні – 228 руб. на рік, (19 руб. щомісяця), нижчі – 180 руб. на рік (15 руб. щомісяця)⁶. Окрім того, службовці користувалися службовими квартирами, за які з них вираховували в установах I розряду по 2 руб. 50 коп. за місяць, II – 1 руб. 75 коп., III розряду – 1 руб. Квартира управляючого Ісаковецької митниці мала вісім кімнат і кухню, контролера – чотири кімнати і кухню, пакаузного наглядача – дві кімнати і кухню⁷.

Строк на вислугу повної пенсії чиновникам установлювався в 40 років⁸. Митним доглядачам не надавалося право на пенсію. По звільненні вони отримували тільки грошову допомогу в розмірі місячної платні за кожен рік перебування на посаді. При цьому зазначена допомога не перевищувала річне жалування звільненого, скільки б років він не обіймав посаду. Допомогою користувалися лише ті доглядачі, що були звільнені через хворобу або за віком. Позбавлялись її особи, яких звільняли за погану поведінку чи за власним бажанням. У проекті інструкції про обов'язки митних доглядачів (1871 р.) зазначалось, що всім доглядачам, які справно прослужили в митниці впродовж 5 років, оклад жалування збільшувався на 1/3, тим, хто прослужив 10 років, – ще на третину, а доглядачам, які пропрацювали на своїй посаді впродовж 15 років, надалі встановлювався подвійний оклад.

¹ Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). – Ф. 227. – Оп. 1. – Т. 5. – Спр. 1850. Весник финансов, промышленности и торговли за 1887 г. – Арк. 177.

² Там само. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 15. Циркуляры, распоряжения, инструкции Министерства финансов, Департамента таможенных сборов, начальника таможенного округа за 1892 г.

³ Там само. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 566. Об удовлетворении содержанием, наградами, акциденцией, штрафами и другими деньгами чинов таможи; спр. 1057. Об удовлетворении чинов Исаковецкой таможи содержанием, наградами и акциденцией.

⁴ Там само. – Ф. 378. – Оп. 1. – Спр. 21. Сведения о служащих таможи.

⁵ Там само.

⁶ ДАХМО. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1094. О службе досмотрщика Исаковецкой таможи Василия Филиппова; спр. 1188. О службе досмотрщика Исаковецкой таможи Войцеха Пацюпаха; спр. 1218. О службе досмотрщика Исаковецкой таможи Емельяна Дубогрия.

⁷ Там само. – Спр. 1178. О переоценке казенных квартир, занимаемых штатными чиновниками таможи. – Арк. 13.

⁸ Там само. – Спр. 1031. Командирование сотрудников Исаковецкой таможи в суды на определение пенсии сотрудникам при выходе в отставку.

Неодноразово начальники митних округів і управляючі митниць порушували питання про збільшення розміру коштів на утримання доглядачів через їхнє скрутне матеріальне становище. Департамент митних зборів, у свою чергу, просив Міністерство фінансів поліпшити матеріальний стан доглядачів. У 1895 р. було переглянуто порядок виплати їм грошового утримання. Замість існуючого розподілу утримання доглядачам на кожний місяць, було введено постійні оклади, які встановлювалися відповідно до умов життя, розміру заробітної плати в тій чи іншій місцевості, ступеня відповідальності під час виконання посадових обов'язків. Відповідно до вищезазначених критеріїв митниці поділялися на три розряди. Перший – митні установи, які розташовувались у Санкт-Петербурзі, Москві, Ризі, Любаві, Варшаві, Одесі й Тифлісі (середній оклад на кожного доглядача – 29 руб. на місяць, 348 руб. на рік). Другий – митниці, які розташовувались у населених пунктах, де мала місце дороговизна життя (відповідно 23 руб. і 276 руб.), третій – усі інші (відповідно 20 руб. і 240 руб.).

Аби уникнути зрівнялівки, від якої потерпали заслужені, освічені й досвідчені у митній справі доглядачі, департамент для кожного з розрядів установив три оклади утримання (вищий, середній та низький):

Таблиця 1

Місячні оклади митних доглядачів, установлені з 1 січня 1896 р. (в руб.)⁹

Розряди	Вищий	Середній	Низький
I розряд	36	29	22
II розряд	28	23	18
III розряд	25	19	15

Крім того, кількість митних доглядачів по Росії з 1 січня 1896 р. збільшувалась на 821 особу, в тому числі в Радзивилівському митному окрузі – на 158 осіб, для порівняння в Бессарабському – на 115. Загальна кількість митних доглядачів імперії становила 3750 осіб. На їх утримання, зокрема в Радзивилівському митному окрузі, виділяли 35 000 руб., у Бессарабському – 28 000 руб. Проте після встановлення нових штатних окладів доглядачам, інші виплати (нагороди, різні грошові допомоги, в тому числі за вислугу років) припинялися (крім пенсій відставним доглядачам і їхнім сім'ям).

Для визначення життєвого рівня митників наведемо дані про ціни на продукти харчування, зокрема у Волинській губернії у грудні 1881 р.: борошно житнє (куль 9 пудів) коштувало від 7 руб. 25 коп. до 12 руб. 50 коп., крупи гречані – 8–19 руб., ячні – від 6 руб. 75 коп. до 14 руб. 50 коп.¹⁰ Через 2 роки ціни в регіоні були такі: борошно житнє – від 6 руб. 60 коп. до 8 руб. 30 коп., крупи гречані – від 10 руб. до 14 руб. 30 коп., ячні – від 8 руб. до 11 руб. 50 коп.¹¹

У сусідній Київській губернії у лютому 1884 р. борошно житнє (куль 9 пудів) можна було придбати за ціну від 5 руб. 35 коп. до 7 руб. 40 коп., крупи гречані – від 7 руб. 41 коп. до 13 руб. 80 коп., ячні – від 6 руб. 40 коп. до 10 руб. 22 коп., м'ясо яловиче 1 сорту – від 3 руб. до 4 руб. 20 коп., сало свиняче кускове солоне – від 8 руб. 10 коп. до 9 руб. 9 коп.¹²

Наступним кроком на шляху поліпшення матеріального становища доглядачів стало внесення у 1908 р. нових розмірів місячних окладів до "Положення про доглядачів"¹³:

Розряди	Вищий	Середній	Низький
I розряд	36	30	26
II розряд	30	26	23
III розряд	26	23	20

⁹ Там само. – Спр. 558. Счеты об израсходованных деньгах Исаковецкой таможи.

¹⁰ Там само. – Ф. 227. – Оп. 1. – Т. 5. – Спр. 480. Ведомости о торговых ценах на продукты, фураж и сухопутную перевозку по Волынской и Херсонской губерниям на 1882 г.

¹¹ Там само. – Спр. 1146. Ведомость о ценах на провиант и фураж по губерниям Украины 1884 г. – Арк. 27.

¹² Там само.

¹³ Там само. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 565. Циркуляры к руководству и исполнению. – Арк. 50а.

Найменш оплачуваною була категорія вільнонайманих. Так, річний дохід сторожа становив 120 руб., а доглядача за вільним наймом – 72 руб.¹⁴

У зв'язку з проведенням у 1912 р. реорганізації, змін також зазнала штатна структура митних установ. Законом від 28 травня 1912 р. з метою соціального захисту “жертв” реорганізації, визначалось, що штатним чиновникам окружних митних управлінь, які отримували зарплату в більшому розмірі, ніж установлено для відповідних посад за штатом інспекторських дільничних управлінь, видавати, у разі призначення їх на зазначені посади, як особисті надбавки, різницю між попереднім утриманням і тим, що встановлювалось за новим штатом¹⁵.

Під час переведення до іншої митної установи працівникові виплачувалася компенсація¹⁶, а за виконання службових обов'язків поза зоною діяльності митниці видавали добові та прогонні. Однією з причин відрядження досить часто була участь працівників митних установ у судах. Список таких працівників формував начальник митного округу на початку року. У 1903 р. по Радзивилівському митному округу для виконання обов'язків експертів у справах про порушення Митного статуту призначалося переважно керівництво митниці, оскільки це були особи досвідчені у питаннях здійснення митної справи.

Підставою для відрядження був лист мирового суді і повістка: “Мировий Суддя 4-ї дільниці від 24 серпня 1903 р. за № 1770 додаючи при цьому повістку в двох примірниках про виклик осіб 4 вересня в 10 год. Прошу видати один примірник повістки за місцем вимоги відповідно до порядку, зазначеного в ст. 63–66 Статуту Цивільного Суду і ст. 57–59 Статуту Кримінального Суду. А в іншому примірникові розписатися про отримання і повернути мені не пізніше канікулярного дня, призначеного для розгляду справи”¹⁷.

Витрати компенсовувалися за рапортом прибулого з відрядження: “Повернувшись 22 вересня з відрядження, за даним мені дорученням, маю честь просити Ісаковецьку митницю задовольнити мене “прогонними” і добовими грошима за відстань від с. Ісаківці до м. Кам'янець-Подільського і у зворотньому напрямку, в сумі 3 руб. 30 коп. При цьому додаю розпорядження митниці від 21 вересня цього року за № 2452”¹⁸.

Крім того, всі працівники митних установ отримували допомогу на виховання дітей, яка виплачувалася впродовж навчального року двічі¹⁹. Для того, щоб отримати цю допомогу, працівник звертався до управляючого митницею, який, у свою чергу, надсилав лист до начальника митного округу з проханням посприяти працівникові в отриманні допомоги перед департаментом митних зборів. До листа додавалися відомості про сімейний стан прохача з детальною інформацією про кількість дітей, де вони навчалися і скільки за це платять батьки²⁰. Для підтвердження того, що дитина дійсно навчається, надавалося посвідчення навчального закладу такого змісту: “Повідомляємо про те, що син оглядача Ісаковецької митниці Григорія Ніколаєва є учнем Хотинського міського училища, навчається за рахунок батьків і успішно переведений в третій клас. Витрати на утримання Прохора, разом з витратами на підручники становлять 70 руб.”²¹

За друге півріччя 1901–1902 навчального року працівникам Ісаковецької митниці на допомогу у вихованні дітей було виділено 274 руб.²²

У 1903 р., відповідно до припису департаменту митних зборів, допомога на виховання дітей працівників митного відомства не надавалася²³, проте у наступні роки департамент

¹⁴ Там само. – Спр. 95. Об удовлетворении содержанием, наградными, акциденцией, штрафами и другими деньгами чинов таможенного ведомства. – Арк. 8.

¹⁵ Головка О. М. Финансовая администрация Российской империи в Украине. – С. 199.

¹⁶ Митниці Слобожанщини: 1660–1870–1992–2000 ; ред. рада : П. Пашко, В. Резнікова, Л. Поліщук та ін. – Харків : Каравела, 2000. – С. 381.

¹⁷ ДАХМО. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 97. О командировании чиновников в суды и по другим службам. – Арк. 7.

¹⁸ Там само. – Арк. 19.

¹⁹ Там само. – Спр. 221. О воспитании детей чинов таможенного ведомства. – Арк. 1.

²⁰ Там само. – Арк. 10, 11.

²¹ Там само. – Арк. 23.

²² Там само. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 28. Требовательные ведомости на выплату денег служащим таможи. – Арк. 24.

повернувся до цієї практики. За друге півріччя 1907–1908 навчального року особовому складу Ісаковецької митниці виплатили на навчання дітей 339 руб.²⁴

Ще одним видом допомоги було виділення коштів на лікування. Керівництво митної установи зверталося до лікувального закладу, а потім фінансувало лікування працівника. Так, за лікування канцелярського чиновника Волочиської митниці Семова було надіслано у Житомирський лазарет 13 руб. і 84 коп. на медикаменти²⁵, а пакаузному наглядачеві Ісаковецької митниці Мазуреву виплатили на лікування 50 руб.²⁶

У разі загибелі працівника під час виконання ним службових обов'язків сім'ї загиблого виплачували пенсію²⁷. Так, за заявою вдови митного доглядача Ісаковецької митниці Поцюпана з 1 грудня 1913 р. їй призначалася щорічна пенсія у розмірі 42 руб., а її чотирьом малолітнім дітям по 14 руб. кожному. Вдова отримувала одноразову допомогу в розмірі 71 руб. 40 коп., діти – 71 руб. 40 коп.²⁸

Крім заробленої платні та допомоги, для особового складу митних установ існувала система грошових винагород за затримання контрабанди, за огляд товарів, котрі потребували хімічної чи механічної експертизи, за попередження або виявлення інших порушень Митного статуту, крім контрабанди, а також адресні, одноразові винагороди.

Порядок отримання коштів, зокрема за затримання контрабанди, був такий: управляючий митниці направляв дані про кількість конфіскованого товару до начальника митного округу, який, у свою чергу, звертався з листом до департаменту митних зборів із проханням надати митниці кредит. Після отримання відповідного розпорядження одержані кошти за списками видавалися митникам, про що засвідчує один із документів: “Ісаковецька митниця додає при цьому десять рублів тридцять одну копійку, які потрібно видати в нагороду за затримання контрабанди митникам. Гроші потрібно видати за списком, який потім повернути до митниці”²⁹.

Винагорода за контрабандні товари, знайдені під час огляду на митниці, розподілялась таким чином:

– присутнім на огляді чиновникам видавалася одна половина суми, залежно від розміру жалування, а інша розподілялась серед всіх інших чиновників і службовців митниці за тим же принципом;

– чиновникам, які були відряджені до митниці, видавалася нагорода відповідно до окладу за посадою, яку вони обіймали на час виявлення контрабанди³⁰.

Так, за співпрацю в затриманні контрабандистів штабс-капітану м. Красного у 1867 р. виплатили 2 000 руб.³¹ У 1894 р. працівники Ісаковецької митниці отримали винагороду, яка

²³ Там само. – Спр. 70. Циркуляри, распоряжения, инструкции Министерства финансов, Департамента таможенных сборов. – Арк. 15.

²⁴ Там само. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 613. О воспитании детей чинов таможенного ведомства. – Арк. 2.

²⁵ Там само. – Ф. 378. – Оп. 1. – Спр. 25. О службе канцелярского чиновника. – Арк. 54.

²⁶ Там само. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 217. Об увольнении досмотрщиков от службы за взяточничество, пособничество. – Арк. 12.

²⁷ Там само. – Спр. 33. О выдаче пособий отставным досмотрщикам и их вдовам. – Арк. 1–6 ; ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1188. О службе досмотрщика Исаковецкой таможи Войцеха Пацюпаха.

²⁸ Там само. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1188. О службе досмотрщика Исаковецкой таможи Войцеха Пацюпаха. – Арк. 13.

²⁹ Там само. – Спр. 300. Выдача наград задержателям контрабанды спиртных изделий. – Арк. 11.

³⁰ Там само. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 103. Списки лиц, получавших награду за поимку контрабанды. – Арк. 1–4 ; оп. 1. – Спр. 780. Расчетные листы деньгам, поступившим Исаковецкой таможе, назначаемых в награду лицам за задержание контрабандных товаров ; спр. 785. О распределении денег, поступивших по конфискационным делам и о выдаче наград задержателям контрабанды ; спр. 803. Списки чинов, каким причитается к выдаче наград за поимки контрабанды по конфискациям Исаковецкой таможи.

³¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 442. – Оп. 44. – Спр. 41. Дело о выдаче штабс-капитану м. Красного Семенову 2000 руб. за содействие в поимке евреев-контрабандистов. 15 января 1865 – 14 июля 1867 г. – Арк. 1–13.

залежала від вартості затриманих ними контрабандних товарів, – від 7 коп. до 5 руб. 17 коп., усього 84 руб. 28 коп.; у 1895 р. – від 6 коп. до 1 руб. 88 коп., усього 23 руб. 96 коп.³²

Для заохочення митних чинів передбачався й такий захід, як зарахування одного року до отримання пенсії у разі трьох затримань контрабандних товарів певної вартості. Водночас митниці надавалося право проводити публічні торги за несплати мита та інших зборів. Частина виручених від продажу грошей також виділялась на винагороди митникам.

Як зазначалося в “Збірнику урядових розпоряджень по Міністерству фінансів 1870 року”, по митному відомству за гарну службу призначалися й грошові адресні, одноразові винагороди. А саме – до свят, з нагоди урочистих подій. Так, на підставі припису департаменту митних зборів до свята Святої Пасхи малозабезпеченим канцелярським чиновникам Ісаковецької митниці видали 75 руб., доглядачам – 14 руб. 88 коп.³³

На митних чиновників, як і на державних службовців, поширювалось положення про нагороди Російської імперії, що вручалися за службу престолу та вітчизні. У ст. 663 “Статуту про урядову службу” від 1896 р. зазначалось: “Вірні й істинні слуги Самодержця і вітчизни можуть надіятися на особливу монаршу прихильність і милість у всіх випадках вияву вірності та майстерності, чекати відповідної заслугам нагороди”³⁴. Нагороджувалися митники орденами (Святої Анни і Святого Георгія), медалями і хрестами, знаками відзнаки. Правда, потім з їхньої зарплатні вираховувалась вартість медалі “жалуваної царською милістю”³⁵. Так, медаль “За наполегливість” виготовлялася із золота 72-ї проби та зі срібла. За золоту медаль потрібно було сплатити 30 руб., за срібну – 7 руб. 50 коп.³⁶

Звичайно, всі ці заохочення сприяли високій продуктивності роботи працівників митних установ і як наслідок збільшенню надходжень податків до казни. Проте грошове забезпечення загалом було недостатнім, оскільки часто митники опинялися в боргах. І, що характерно, не лише доглядачі³⁷, а й канцелярські чиновники та керівництво митної установи. Наприклад, начальник Радзивилівського митного округу у листі від 17 жовтня 1908 р. писав: “Житель с. Рашкова Хотинського повіту Бессарабської губернії міщанин Мошко Іосевич Барак звернувся до мене з проханням про утримання на його користь з управляючого митницею колезького асесора Троцького за наданою розпискою боргу у сумі 28 руб. Тому додаю розписку для надання її Троцькому. У випадку, якщо він визнає свій борг, розпорядіться про утримання кожного місяця грошей з п. Троцького”³⁸.

Це при тому, що на утримання штатних чиновників митних органів імперії на початку ХХ ст. виділялось з державного бюджету 3 155 420 руб., на плату їм грошової винагороди – 71 000 руб., на додаткову винагороду за огляд товарів, котрі потребують хімічної чи механічної експертизи, – 35 600 руб., на допомогу у вихованні дітей – 106 800 руб. Крім того, щороку до митних установ надходило пені і штрафів за неправильне оголошення товарів для розподілу між працівниками в середньому понад 550 тис. руб. (1907 р. – 514 тис. руб., 1908 – 526 тис., 1909 – 611 тис. руб.)³⁹. Та цих коштів не вистачало працівникам митного відомства для належного рівня життя. Недостатня соціальна захищеність породжувала у митників проблеми етичного характеру. Так, 27 грудня 1865 р. відомі авантюристи нахилами і протиправними діями працівники Волочиської митниці М. Лідман і П. Маргуліс, одягнені у форму прикордонників (хоча у прикордонній варті вони не служили), посіяли

³² ДАХМО. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 17. О циркулярах, инструкциях к распоряжению и руководству. – Арк. 12–27.

³³ Там само. – Оп. 2. – Спр. 113. Рапорты служащих и требовательные ведомости на выдачу зарплаты личному составу. – Арк. 83, 89.

³⁴ Нариси з історії митної справи та митного законодавства України-Руси. – С. 431.

³⁵ ДАХМО. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 70. Циркуляры, распоряжения, инструкции Министерства финансов, Департамента таможенных сборов. – Арк. 31.

³⁶ Нариси з історії митної справи та митного законодавства України-Руси. – С. 432.

³⁷ ДАХМО. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 343. О взыскании с чиновников частных и казенных долгов. – Арк. 86.

³⁸ Там само. – Спр. 228. О взыскании с чиновников частных и казенных долгов. – Арк. 12.

³⁹ ЦДІАК України. – Ф. КМФ 12. – Оп. 1. – Спр. 274. Об утверждении штата для таможенных учреждений по Европейской и Азиатской торговле. 1911 г. [Фільмокопія].

паніку (розпускаючи чутки про пожежу) і проникли у приміщення купчихи Ц. Фломін, де вчинили погром, пограбували цінності й позривали встановлені митним наглядом пломби на скринях і тюках з товаром, після чого зникли. Невдовзі з'явилися митники. Не знайшовши пломб, вони звинуватили власницю у контрабанді й конфіскували товари, проігнорувавши прохання Ц. Фломін дати відповідні документи та опис конфіскованого майна. З подібною ж скаргою звернувся до київського, подільського і волинського генерал-губернатора і Е. Вейцман. У скарзі Ц. Фломін, зокрема, вказувалося: "... Лідман і Маргуліс, люди порочної поведінки, незрозумілим чином встигли вкратися в довіру до начальника Радзивилівського митного округу і до управляючого митницею, користуючись їх зверхністю і отримуючи від них відкриті листи та інші документи для роз'їздів під приводом викриття контрабанди, зловживають їх довірою і ... воліють робити напади на купців, які ведуть торгівлю правильно"⁴⁰. За дорученням генерал-губернатора волинський губернатор, залучивши поліцію, зробив негласну перевірку обставин справи і таємно доповів, що факти підтвердились. Проте на звернення генерал-губернатора міністр фінансів М. Х. Рейтерн відповів досить ухильно і байдуже, демонструючи бажання не "виносити сміття з дому". Він, зокрема, повідомляв, що стосовно діянь М. Лідмана та П. Маргуліса проведено слідство. У діях же своїх підлеглих порушень закону не вбачав, зазначаючи, що обидва зловмисники були серед донощиків, завдяки яким митні службовці неодноразово виявляли контрабанду⁴¹. Таким чином, справу було припинено. Інформацію купців подали як наклеп "з боку євреїв". Або ще один факт. У справі про донос Шимулевича від 25 лютого 1870 р. зазначено про "укорінені зловживання Радзивилівської митниці, які є не стільки соромом для купецтва, скільки шкодою для скарбниці. До 1868 р. горілка/спирт у досить значній кількості вивозилася з Росії в Галичину, тоді як з цього часу вона, навпаки, ввозиться в Росію з Галичини. Митниця допускає вивезення срібних монет з Росії в Галичину без оголошення про те щораз російському консулові, як це встановлено митними правилами"⁴². Окрім користолюбивих мотивів даних зловживань, автор доносу бачить їх причину в тому, що "начальство цієї установи завідує разом стягненням мита, поліцейським наглядом і справами паспортними. Тому, якщо уряд має потребу в яких-небудь роз'ясненнях з питань народно-господарських або ж поліцейсько-контрольних, то він, природно, звертається за цим ні до кого іншого, як тільки до митного відомства, а справа цього останнього подавати завжди такі звіти, які б містили вигідні для нього цифри. Так само митне керівництво вміє завжди усувати нагляд за його діями з боку сторонніх відомств. Особливої ж установи, яка б мала право спостерігати за діями митного відомства на місцях, немає зовсім. За такого стану справ легко зрозуміти, чому провізники горілки, срібла й антиурядових видань безперешкодно пропускаються через митницю без пред'явлення навіть своїх паспортів. Не пропускаються лише такі купці, за товари яких вимагається мито понад встановлене тарифом. Подібними діями митне начальство хоче довести свою службову ретельність і безкорисність, і чим більше надходить скарг на нього від купецтва, тим це здається для нього дієвішим. Доказом усього сказаного можуть служити цифри щорічного митного доходу, зокрема огляд зовнішньої торгівлі Волині"⁴³. Подібні явища були непоодинокі⁴⁴.

Ще однією складовою соціального забезпечення було надання працівникам форменого одягу. Після призначення на посаду працівник митної установи ним забезпечувався⁴⁵. Так,

⁴⁰ Головка О. М. Фінансова адміністрація Російської імперії в Україні. – С. 188–189.

⁴¹ Там само. – С. 189.

⁴² ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 49. – Спр. 176. Дело по допросу Шимулевича о злоупотреблениях в Радзивилловской таможене.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само. – Ф. 442. – Оп. 861. – Спр. 173. Дело о запрещении полякам служить в таможенных учреждениях, пограничных с Австрией и изболничении помощника управляющего Волочической таможенной заставы и надзирателя Радзивилловского переходного пункта Ленского в провозе контрабанды. 22 августа – 27 августа 1911 г. – Арк. 1–3.

⁴⁵ ДАХМО. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 110. Об обмундировании таможенных досмотрщиков по сроку 1904 г. – Арк. 3–5; спр. 474. Об обмундировании таможенных досмотрщиков по сроку 1908 г. ;

начальники митних округів і всі митні чиновники мали мундири військового покрою або мундир Міністерства фінансів. Імператор, за поданням міністра фінансів, 19 березня 1876 р. затвердив опис форменого одягу директора департаменту митних зборів, начальників митних округів та інших митних чиновників. Парадна форма складалася з: капелюха при мундирі – трикутного, пухового з петлицею до кокарди золотого генеральського зразка, із золотим галуном із країв полів; мундира темно-зеленого сукна, двобортного, на 8 золотих гудзиках на комірі, обшлагах та лацканах кишень – золоте, присвоєне Міністерством фінансів шитво; плечових повздовжніх знаків – золотого, плетеного візерунком джгута, нашитого на темно-зелене сукно зі світло-зеленою випушкою навколо, з вишитими срібними зірочками по чинах: у I та II класів – плечові знаки без зірочок, у чинів III класу – з трьома, і у чинів IV класу – з двома зірочками; краватки чорної, шовкової, військового зразка; шароварів темно-зеленого сукна зі світло-зеленою випушкою та лампасами із золотого галуна (на балах – білі шаровари без кантів); шпаги з темником піхотного зразка і білих рукавичок військового зразка. Парадна та повсякденна форма поділялась на літню і зимову. Також була різниця між зразками форменого одягу для штатних працівників та вільнонайманих. Дотримання правил носіння форменого одягу відслідковувалось не тільки керівником митної установи, а й департаментом митних зборів. Начальникам митних округів 30 березня 1891 р. вказувалося, що “обмундирування нижчих чинів у більшості випадків не утримується у чистоті і охайності ..., причому нижчі чини дозволяють собі виходити на службу у мундирах і шинелях з обірваними гудзиками. Департамент пропонує начальникам митних округів вжити заходів для усунення таких недоліків”⁴⁶.

У 1894 р. затвердили “Правила носіння форменого одягу нижчими чинами прикордонної митної варті”. Особовий склад корчемної варті носив теж спеціальну форму одягу з написом: “Корчемна варта”. Вони озброювались шаблею артилерійського зразка, револьвером системи “наган” і трьохлінійною гвинтівкою драгунського зразка⁴⁷.

Наступним кроком на шляху удосконалення форменого одягу митників стало затвердження 13 жовтня 1904 р. нового опису і правил носіння форменого одягу чинами відомства Міністерства фінансів. Для всіх цивільних чинів відомства передбачалося носіння форми кількох видів, а саме: парадної, святкової, звичайної, особливої, буденної і дорожньої. Всі працівники департаменту митних зборів мали носити форму такого ж зразка, як і чини різних відомств Міністерства, тільки з різницею у гудзиках і петлицях. Передбачалося, що на гудзиках, петлицях і кокарді розмістять знак митного відомства.

Згідно з Митним статутом 1910 р., доглядачам надавали шаблі драгунського зразка; їм дозволяли використовувати як холодну, так і вогнепальну зброю⁴⁸.

Висновки. Отже, в 60-х рр. XIX ст. – 1914 р. матеріально-соціальне забезпечення працівників митних установ Російської імперії, які функціонували на території Правобережної України, складалося з грошового утримання (зарплата, столові, квартирні, допомога на виховання дітей, кошти на лікування, грошові винагороди за затримання контрабанди, за огляд товарів, котрі потребували хімічної чи механічної експертизи, за попередження або виявлення інших порушень Митного статуту, крім контрабанди, а також адресні, одноразові винагороди), в разі загибелі працівника під час виконання ним службових обов’язків сім’ї загиблого виплачували пенсію та забезпечення форменим одягом.

Але грошове утримання загалом було недостатнім, оскільки часто митники опинялися у боргах.

Існуюча система матеріального забезпечення не задовольняла рядових працівників, не могла дати їм достатньої кількості засобів до життя їхніх родин, що в ряді випадків негативно впливало на дотримання законності, моральних правил.

Разом з тим цікавий досвід, вартий уваги для вироблення механізму запобігання корупційним правопорушенням, це виплата грошових винагород за затримання контрабанди.

спр. 772. Об обмундировании таможенных досмотрщиков по сроку 1910 г. и гребца по сроку 1909 г. ; спр. 939. Об обмундировании таможенных досмотрщиков по сроку 1911 г. и гребца по сроку 1910 г.

⁴⁶ Сборник узаконений и циркуляров по таможенной части за 1891 год. – Спб., 1892. – С. 45.

⁴⁷ Кисловский Ю. Г. История таможни Государства Российского 907 – 1995. – С. 102.

⁴⁸ Полное собрание законов Российской империи. – Спб. : Изд-во Канцелярии Его Величества, 1877. – Т. VI. – С. 46.